

ԽԴՒ

ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

SION

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM
A BIMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

VOL. 44

NO. 7 - 8

1970

Յուլիս-Օգոստոս

Թիւ 7 - 8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՌԱՆՔԵԼ, ՎԵՐԴԵՊԵՏ ԴԵՐԵՐԻԴԵՑԻ

(1670-1970)

Ապահովարար քիչ ժողովուրդներ կան որոնց զարատը
դատմութիւնը իր մէջ հաշուէ սարսափներու, համատարած ըս-
պանդներու, աւերումներու եւ աքսորի երեւութապէս անվերջա-
նալի աշխարհի նկարագրութիւններ՝ ինչպիսին է հայուն պատ-
մութիւնը: Գրեթէ կարելի պիտի չըլլայ մեր երկար կեանքին մէջ
զանիւ կարճ պահ մը, երբ հայր բացարձակապէս ազատ եւ խա-
ղալ անտարած ըլլայ, նուիրուած իր աշխատանքին եւ ուրախու-
թիւնին: Աշխարհակալ Տիգրանի մը փառքը պատերազմի փոշիով
ծածկած է տմրոյջ հայաստանը, եւ, իբրեւ յաջորդող թագաւո-
րութիւններու մինչեւ Ռուբինեանները հասնող տարիներուն, ա-
ւերումի այլ փոշին չէ հանգչած նստած մեր հայրենի հողին վը-
րայ: Իսկ, աւելի ուշ, մինչեւ գրեթէ կէսը Տասնիններորդ Դա-

բուն, հայկական բնաշխարհի սիրալին վրայ ապրող մեր ժողովուրդին ճակատագիրը եղած է կոռուսիոնիզմը դառնալ անթիւ վաշտներու, պէյերու, սարտարներու եւ խաներու ռազմամոլութեան ու ազահոլութեան, բղկոտելի եւ կոտորակուելի, ուժաքոմ բլլալու աստիճան:

Եւ սակայն, բոլոր այս կոտորածներուն եւ մտանգներուն հակառակ, եւ վստահարար ի հեճուելս ալ յանոց, հայ երակներու մէջ ոչ իսկ պահ մը կանգ առած է կենսայորդ աւելի պոթկումի տէր թափը՝ որ կը կազմէ նկարագիրը՝ ապրիլ ձգտող մեր ժողովուրդին, եւ որ զատորոշած է զինք իր շրջապատի ցեղերէն՝ հին օրերու Մարերէն կամ Ասորեստանցիներէն մինչեւ մեր հոգերը տողատակող վայրի աւաղակախումբերը: Մեզ հարուածող իւրաքանչիւր ողբերգութեան անմիջապէս յաջորդած է վերագարթնումի, ինքզինք գանելու, նոր թափով կեանքին վարելու տենչ մը, այնքան գեղեցիկ՝ որքան անբացատրելի եւ ատոր համար իսկ հրաշալիին մօտեցող: Այդպէս էր Վարդանանց Պատերազմէն ետք. այդպէս կու երբ Անին էր որ կը կործանէր. ու, նոյն ձեւով, օրինակները կարելի է բերել հասցնել մինչեւ առաջին տասնամեակը ներկայ դարուն, եւ միշտ ալ գտնել նոյն հիանալի պատկերը:

Եթէ ժողովուրդներու համար անհրաժեշտ է կարգալ իրենց ցեղային արութիւններուն եւ սուրին գովքերը, ապա աւելի քան անհրաժեշտ է կարգալ նաեւ այն նկարագրութիւնները՝ որոնք կը պատմեն ազգի մը պարտութիւններէն եւ դառնութիւններէն, բայց մանաւանդ այն ոգիէն՝ որով այդ պարտութիւնները մէկական յաղթանակի կը վերածուին, նոյնիսկ եթէ չեն արձանագրուի Պիշինթունի ժայռերուն վրայ:

Մօտաւորապէս Տասնեօթերորդ դարու սկիզբը դարեժի մէջ ծնած եւ ուսումը էջմիածնի մէջ ստացած Առաքել Վարդապետի պատմութեան գիրքը կը խօսի այսպիսի պարտութիւններէ եւ յաղթանակներէ: Նկարագրելով մօտ վաթսուն տարուան պատմութիւն մը, ան թուումը կ'ընէ անօրինակ հալածանքներու կամ աւերումներու, գաղթերու եւ ջարդերու, այլ միաժամանակ կը պատմէ էջմիածնի վերանորոգութենէն կամ Արարատեան դաշտի վերածաղկումէն. ու այս՝ ամենէն բնական կերպով, իրրեւ թէ կեանքի օրէնքն իսկ բլլար արիւնին հետ դաշտին կանաչը, քանդուածներուն քովն ի վեր կաթողիկէին բարձրացումը: Այլապէս, ինչպէ՞ս բացատրել այն իրողութիւնը, որ Արաքսի ափին, Շահ-Աբաս կոչուող ոճրագործի մը մտրակէն հալածական հայերու զանգուածներ սովի ճիրաններուն մէջ բռնուած՝ մինչեւ մարդակերութեան հասնելէ ետք, քանի մը տարի վերջ, իրենց իսկ հիմնած Նոր-Ջուղային մէջ նոյն ոճրագործն ու անոր յաջորդները հիւրասիրէին արքայաւայել ճոխութեամբ: Ինչպէ՞ս բացատրել աւերակ էջմիածինը ուսման եւ հաւատքի կեդրոն դարձող Մովսէս, Փիլիպպոս եւ Յակոբ կաթողիկոսներու երեւումն ու գործունէութիւնը նոյն տարիներուն: Ինչպէ՞ս բացատրել հեռաւոր Ամստերդամի մէջ ներկայութիւնը մամուլի մը վրայ հակած համառ Ռսկան Վարդապետին, երբ հազարաւոր հայեր մէկ օրէն միւսը կ'օտարանային Լեհաստանի մէջ:

Դաւրիժեցի Վարդապետի Պատմութեան ամենէն յատուկ եւ ուարժու պատճառող էջերը պիտի մնան ապահովաբար անոնք՝ որոնց մէջ ան կը նկարագրէ Շահ-Աբասի 1605-ի բռնազաղթն ու հետեւանքները ոճրապարտ այդ արարքին: Առանց 1915-ի եղեռնին փաստին՝ անկարելի կը թուի երեւակային անգամ հարիւր հազարաւոր մարդոց բռնազաղթը, իր բոլոր սարսափներով եւ դրկանքներով: Արարատեան ամբողջ դաշտը գետնի հաւասարեցնել եւ ապրող շունչ մը չձգել՝ դիւային հնարքը եղեր էր այն բռնատիրին, որ հակառակորդի մը բանակին առջեւէն փախչիլ միայն գիտէր: Փախչիլ՝ սպաննելով, հրկիզելով, կողոպտելով: Փախչիլ՝ իր հետ քշելով քաղաքակիրթ ցեղ մը, որ իր երկիրը պիտի չէնցրնէր: Քանի մը օրուան ակնթարթի տեսողութիւն ունեցող ժամանակի ընթացքին կատարուած ոճիրներուն մասին զանազան ուկա-նատեսներ պատմած են: Ստեփաննոս Վարդապետ եւ Յովհաննէս Մակունցի ողորդ շարադրած են, այլ Առաքել Վարդապետի քանի մը էջերը՝ նկարագրող ամբողջ Արարատեան դաշտի աւերը, անպերագանցելի կը մնան արտայայտութեան զեղեցկութեամբ, իրենց դուռը յուզումով որ սակայն պատրաստ է պոթիլալու տողերուն ընդմէջէն, եւ ամբողջ աղէտը քանի մը տողով ընդգրկելու իրենց նկարագրով: Ապահովաբար զբաղէտի տաղանդ մը ծածկուած էր երանելի այդ վարդապետին սքեմին տակ, տաղանդ մը՝ որ իր «Պատմութիւն»ը կը բերէ կը մօտեցնէ իր նախորդներուն երկերուն, Սորենացիի «Ողբ»էն մինչեւ Յովհաննէս Կաթողիկոսի աղեկտուր նկարագրութիւնները:

Դաւրիժեցի կը պատկանէր այն սերունդին՝ որ ապրեցաւ եւ գործեց իր դարը յատկանշող սարսափներուն եւ անիշխանութեան մէջ, ու, անբացատրելի կենսունակութեամբ եւ կորովով, ուսման օճախներ եւ անապատներ հիմնեց, հեռաւոր Նոր-Ջուղայի մէջ առաջին ապարանը հաստատեց, բայց մանաւանդ ռեքոնստրուցանը եղաւ այն ուղղութեան եւ զաղափարներուն՝ որոնք, իրմէ հաջ, տակաւին մինչեւ դար մը, պիտի ներշնչէին նոր գործիչներ եւ հաւատաւորներ:

Երեք հարիւր տարիներէ ի վեր Առաքել Վարդապետ կը հանդիտէ հո՛ւ, իջմիածնի միաբանական գերեզմանատունը, իր աշխարհի սիրած եւ հուշակած հողին մէջ: Պարզ տապանաբար մը կը ծածկէ հիմա այն իմացականութիւնը, որ խաւար դարի մը ամբողջ ու մռայլ դէպքերը լուսարձակի տակ առաւ եւ իր «զառամեալ» այլ սուրբ մատներով երկնեց պատմութիւնը մեր ժողովուրդի կեանքին մէկ պահին, այնքան կսկծալի բայց միտմամանակ այնքան խորախորհուրդ եւ զեղեցիկ:

Հանգիստ իր ոսկորներուն եւ տառապած հոգիին:

Ա. Գ.